

מבט על, גיליון 1244, 2 בינואר 2020

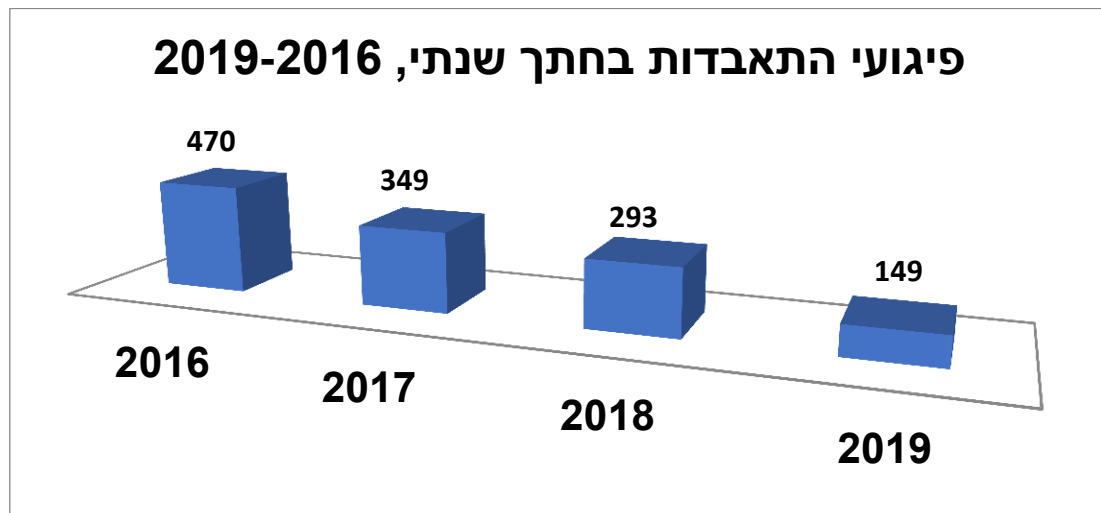
פיגועי התאבדות ברחבי העולם ב-2019:

בסימן ירידה בעקבות תבוסתה הצבאית של 'המדינה האסלאמית'

יורם שוייצר, אביעד מנדלבאום, ודנה איילון

למרות הירידה החדה שנרשמה במהלך השנה במספר פיגועי התאבדות בעולם, המבטאת מגמה מתמשכת של ירידה מתונה יותר שאפיינה את השנים האחרונות, זהו עדיין אחד מדפוסי הפעולה האפקטיביים ביותר הנהוגים בידי ארגוני טרור גם בשנת 2019. את הירידה החדה השנה ניתן לייחס להבסתה הצבאית הסופית של 'המדינה האסלאמית', שהביאה לירידה ניכרת בחלק שלה ושל שותפיה – המובילים בביצוע פיגועי התאבדות ברחבי העולם מאז 2015. ב-2019 בוצעו כ-149 פיגועי התאבדות ב-24 מדינות ברחבי העולם, בידי כ-236 מתאבדים, מתוכם כ-22 נשים. בפיגועי ההתאבדות הללו נהרגו כ-1,855 ונפצעו כ-3,660 בני אדם.

בשנת 2019 בוצעו כ-149 פיגועי התאבדות ברחבי העולם, לעומת כ-293 ב-2018 (ירידה של כ-49 אחוזים). הזירה הפעילה ביותר זו השנה השנייה ברציפות הייתה אסיה, בה בוצעו השנה כ-68 פיגועי התאבדות, מרביתם באפגניסטן, שהם 45.5 אחוזים מכלל פיגועי ההתאבדות בעולם. במזרח התיכון בוצעו השנה כ-47 פיגועים (31.5 אחוזים), ובאפריקה כ-33 פיגועים (22 אחוזים). פיגוע בודד ונדיר בוצע באמריקה הלטינית, על ידי ארגון צבא השחרור הלאומי בקולומביה, והוא הביא להריגתם של 21 בני אדם.

כל פיגועי ההתאבדות שנאספים ומנותחים על ידי התכנית לחקר טרור ומלחמה בעצימות נמוכה במכון למחקרי ביטחון לאומי, נספרים בהתבסס על לפחות שני מקורות בלתי-תלויים. מתקפות משולבות על מספר יעדים סמוכים באותו זמן או כחלק מתכנון מוקדם מכוון, נספרים כפיגוע אחד.

הירידה החדה במניין פיגועי 'המדינה האסלאמית' ושותפיה

הבסתה הצבאית ההדרגתית של 'המדינה האסלאמית' (I.S.) צברה תאוצה בשנתיים האחרונות וחיסלה את שליטתה בשטחים נרחבים בעיראק ובסוריה, עד שבמאוס 2019 איבדה את המאחז האחרון שלה באל-באע'ז שבמזרח סוריה. במקומה נותר לפעול בלבנט ארגון 'דאע'ש' (I.S.I.S), בשיתוף פעולה עם ארגונים בעלי ברית ברחבי העולם, כאשר אלה עדיין מזדהים ומשתמשים בשם המותג - 'המדינה האסלאמית'.

למרות הירידה החדה שנרשמה השנה במספר פיגועי ההתאבדות שבוצעו על ידי 'המדינה האסלאמית' ושותפיה ברחבי העולם - כ-60 אחוזים - גם השנה היא נותרה הגורם העיקרי האחראי לביצוע פיגועים מסוג זה. 'המדינה האסלאמית'/'דאע'ש ושותפיהם היו אחראים לכ-69 פיגועי התאבדות, המהווים כ-46 אחוזים מכלל הפיגועים בדפוס פעולה זה ברחבי העולם. בפיגועים אלה נהרגו כ-850 בני אדם. ב-2018, לשם השוואה, 'המדינה האסלאמית' ושותפיה היו אחראים לכ-172 פיגועים, שגרמו למותם של כ-1,930 בני אדם. לצד אלה, גם השנה אל-קאעדה ובעלי בריתו, שותפיהם-מתחריהם של דאע'ש בזרם הסלפיה-ג'האדיה על הנהגת 'הג'האד העולמי', ביצעו כ-52 פיגועים, שהם כ-35 אחוזים מכלל פיגועי ההתאבדות. יחד היו אחראים שני המחנות **בוודאות** ליותר מ-80 אחוזים מכלל פיגועי ההתאבדות בעולם, וסביר כי אף ליותר מכך.

ב-17 פיגועי התאבדות ב-2019 (כ-11.5 אחוזים מסך הפיגועים) זהות הארגון המבצע אינה ידועה, אך על סמך מיקום הפיגועים ניתן להעריך בסבירות גבוהה כי לפחות 14 מהם בוצעו בידי גורמים המשויכים לזרם הסלפיה-ג'האדיה. פיגועים נוספים בוצעו על ידי ארגונים אחרים המזוהים עם זרם הסלפיה-ג'האדיה, הגם שאינם שייכים פורמאלית לאחד משני "המחנות הגדולים". סך כל הנתונים מצביע כי ארגוני הטרור המזוהים עם **הזרם הסלפי-ג'האדיסטי היו אחראים במהלך 2019 לכ-97 אחוזים** מכלל פיגועי ההתאבדות.

בניגוד לדומיננטיות של המזרח התיכון, ובפרט עיראק, כמוקד פיגועי ההתאבדות במשך כעשור וחצי (למעט בשנים 2009-2012), זו השנה השנייה ברצף שאסיה היא הזירה המרכזית, בעיקר בגלל המתרחש באפגניסטן. באסיה כולה בוצעו השנה בסך הכל כ-68 פיגועי התאבדות - ירידה חדה של כ-40 אחוזים ביחס ל-2018 (113 פיגועים). גם באפגניסטן, שנותרה המדינה בה מבחינת דפוס פעולה זה הוא השכיח ביותר, בוצעו בשנת 2019 כ-43 פיגועי התאבדות - ירידה של כ-48 באחוזים לעומת השנה הקודמת. "מחוז חורסאן", שותפה של 'המדינה האסלאמית' באפגניסטן, המוגדר על ידי ארצות הברית כארגון הקטלני ביותר כיום, ביצע השנה כשישה פיגועים. זו ירידה חדה של 83 אחוזים לעומת השנה שעברה, שבמהלכה ביצע הארגון כ-35 פיגועים. לעומתו, ארגון הטאליבן, השותף המרכזי של אל-קאעדה ונותן החסות לארגון זה באפגניסטן, ביצע במהלך השנה כ-28 פיגועים, לעומת כ-25 בשנה שעברה. בפקיסטן בוצעו השנה כעשרה פיגועי התאבדות (לעומת כ-22 בשנה הקודמת - ירידה של כ-54.5 אחוזים). פיגועים נוספים בוצעו באינדונזיה (ארבעה פיגועים לעומת שניים בשנה הקודמת), בפיליפינים (שלושה פיגועים לעומת פיגוע בודד ב-2018), ובבנגלדש, סין, הודו ואיראן - פיגוע אחד בכל אחת. בסרי לנקה בוצעו השנה, לראשונה מזה שנים רבות, ארבעה פיגועי התאבדות. בעבר, במשך למעלה מעשור, סרי לנקה הייתה זירה מרכזית לביצוע טרור מתאבדים בידי הנמרים הטאמילים, על רקע מאבק אתני. לפני 2019 לא בוצעו במדינה זו פיגועי התאבדות על ידי ארגונים אסלאמיים מזוהים עם הזרם הסלפי-ג'האדיסטי. השנה, בסדרת פיגועי ההתאבדות שביצע ארגון מקומי בשמה של 'המדינה האסלאמית', נהרגו כ-270 וכ-500 נפצעו.

חרף הירידה במספר פיגועי ההתאבדות במזרח התיכון, האזור נותר זירה מרכזית בהקשר זה. ב-2019 בוצעו בו כ-47 פיגועי התאבדות, המהווים כ-31.5 אחוזים מכלל הפיגועים שנספרו ברחבי העולם. זאת, לעומת השנה שעברה, שבמהלכה בוצעו באזור זה כ-98 פיגועי התאבדות – ירידה של כ-52 אחוזים. מספר פיגועי ההתאבדות הגבוה ביותר במזרח התיכון נרשם בסוריה, כ-29. זאת על רקע מלחמת האזרחים שנמשכת בה, ובכלל זה המערכה לעקירתה של 'המדינה האסלאמית' מהשטחים שהשתלטה עליהם. בעיראק בוצעו כשמונה פיגועי התאבדות - ירידה של כ-76.5 אחוזים לעומת השנה הקודמת. כולם בוצעו בשמה של 'המדינה האסלאמית'. פיגועים נוספים במזרח התיכון אירעו גם במצרים (כארבעה לעומת כחמישה בשנה הקודמת); בלוב ובתימן בוצעו שני פיגועים בכל אחת, לעומת 13 ושבעה ב-2018. זו ירידה חדה של כ-84.5 אחוזים וכ-71.5 אחוזים (בהתאמה); בלבנון וברצועת עזה בוצע השנה פיגוע התאבדות בודד. מאז 2015 נותרה 'המדינה האסלאמית' הגורם הדומיננטי בביצוע פיגועי התאבדות במזרח התיכון, וגם השנה אחראים אנשיה ושותפיה לכ-34 מפיגועי ההתאבדות - 72.5 אחוזים מכלל הפיגועים במזרח התיכון.

זירה מרכזית נוספת היא יבשת אפריקה. ב-2019 בוצעו בה כ-33 פיגועים, לעומת כ-81 בשנה הקודמת (ירידה של כ-59 אחוזים), שהם כ-22 אחוזים מכלל פיגועי ההתאבדות בעולם. מספר הפיגועים הגבוה ביותר נרשם בסומליה, כ-13 פיגועים, לעומת 25 בשנה שעברה (ירידה של כ-48 אחוזים). בדומה לאסיה, גם באפריקה מתקיימת תחרות על ההשפעה ביבשת בין שני המחנות של הסלפיה-ג'האדיה. מצד אחד ארגונים הנתמכים על ידי 'המדינה האסלאמית', ובראשם בוקו חראם, הפעיל בעיקר בניגריה וכן בצי'אד ובניז'ר, ומצד שני ארגון א-שבאב, הפעיל בעיקר בסומליה ובקניה. ארגונים אלו ביצעו את רובם המכריע של פיגועי ההתאבדות באפריקה. כשישה פיגועים נרשמו בניגריה, לעומת כ-39 בשנה הקודמת - ירידה חדה של כ-84.5 אחוזים; במאלי - כחמישה לעומת כשישה בשנה הקודמת; בניז'ר כארבעה פיגועים, בתוניסיה כשלושה לעומת כשניים ב-2018. בצי'אד ובקניה בוצע פיגוע אחד בכל מדינה, בעוד ב-2018 לא בוצעו במדינות הללו פיגועי התאבדות כלל.

נשים מתאבדות

בשנת 2019 בוצעו בתשע מדינות כ-14 פיגועי התאבדות על ידי כ-22 נשים. בפיגועים אלו נהרגו כ-98 ונפצעו כ-230 בני אדם. ב-2018 כ-84 נשים השתתפו בכ-38 פיגועים וגרמו להרג של כ-160 בני אדם. מדובר בירידה של כ-74 אחוזים במספר הנשים המתאבדות. כ-19 מהנשים המתאבדות השתייכו ישירות או בעקיפין לארגון דאע'יש. גם השנה, בדומה לשנה הקודמת, רוב המתאבדות נשלחו בידי ארגון בוקו חראם המזוהה עם הארגון: כ-15 נשים נשלחו לבצע כשבעה פיגועי התאבדות, לעומת כ-74 נשים שנשלחו על ידי הארגון לבצע כ-31 פיגועי התאבדות במהלך 2018.

סיכום

למרות הירידה החדה במספרם, פיגועי התאבדות הם עדיין דפוס פעולה שימושי ויעיל בשירות ארגוני טרור. השנה השתמשו בו כ-21 ארגונים שונים, כשרובם המכריע משתייכים לזרם הסלפיה-ג'האדיה. השנה נהרגו בפיגועי התאבדות בממוצע כ-12 בני אדם בכל פיגוע, אולם בלמעלה מתריסר פיגועים - מספר ההרוגים היה גבוה בהרבה. דוגמא בולטת לכך היו פיגועי ההתאבדות המקבילים שבוצעו בסרי לנקה ב-21 באפריל, שבהם נהרגו כ-253 בני אדם.

בין הגורמים המרכזיים לירידה שנרשמה ב-2019 במספר פיגועי ההתאבדות הייתה הנסיגה הנמשכת של 'המדינה האסלאמית' ותבוסותיה הצבאיות במיוחד בשנתיים האחרונות. נסיגה זו גרמה בסופו של תהליך לאובדן מוחלט של שליטה בטרטוריות, וכן לכרסום דרסטי בהכנסות וגם בכוח אדם, בהיעדר מגויסים חדשים. יוזכר שהאזרחים הזרים שהצטרפו ל'מדינה האסלאמית' היו אלה שביצעו את רוב פיגועי ההתאבדות מטעמה בלבנט. השפעת נסיגתה של 'המדינה האסלאמית' ניכרה השנה בכל החזיתות שבהן היא פעלה ובמיוחד בעיראק, שהייתה הזירה המרכזית לפעילות מסוג זה, וכן בפעילותה בשתי המדינות הנוספות שהיו עברה זירות פעולה מרכזיות - ניגריה ואפגניסטן.

חיסולו של הח'ליף, אבו בכר אל-בגדאדי (על אף מינויו של ח'ליף מחליף), לצד אובדן מאחזיה של 'המדינה האסלאמית', הובילו את דאע"ש לתקופה של התארגנות והתבססות מחדש בלבנט ולמאמציו לביצור קשריו עם שותפים ברחבי העולם. דאע"ש ושותפיו, ובמקביל גם אל-קאעדה ושותפיו, רואים בפיגועי ההתאבדות לא דפוס פעולה אפקטיבי בלבד, אלא גם סמל דתי-ערכי-מוסרי משותף, המוכיח את דבקותם בדרך האל. לכן, הם אינם צפויים להפסיק את השימוש בו כאמצעי מרכזי בלחימתם באויביהם. היקף והאצת פעילותם בהמשך הדרך יושפעו במידה מכרעת מקצב ההתאוששות, מהנסיבות הארגוניות הפנימיות וכן מהמצב במדינות שבהם הם פועלים. דאע"ש, שנותר לפעול בסוריה ובעיראק, מוכיח כבר עתה יכולת הישרדות ויכולת לבצע פיגועי טרור וגרילה, בעיקר כאלה שאינם פיגועי התאבדות, הגם שבמספרים נמוכים מאשר בעבר.

על רקע זה ולמרות הירידה שנרשמה ב-2019 במספר פיגועי ההתאבדות ברחבי העולם, ובפרט במניין אלה שאחראי לו מחנה הג'יהאד העולמי, ניתן להעריך כי תנופת פיגועי הטרור במזרח התיכון ומחוצה לו, ובכלל אלה גם פיגועי התאבדות, עלולה להתגבר. חידוש הפעילות עשוי להתממש בהתבסס על לוחמים הנמצאים עדיין בשטחים שונים בסוריה ובעיראק, ובמיוחד בסיוע עתודות לוחמים שבמחנות המעצר ובמחנות העקורים בסוריה, לצד מאות רבות של לוחמים המזוהים עם זרם הסלפיה-ג'יהאדיה ומרוכזים כיום במרחב אדליב - וייתכן כי ייצאו מסוריה. הירידה שנרשמה במספר פיגועי ההתאבדות ב-2019, כהמשך למגמה שנרשמה בשנים קודמות, אינה מלמדת בהכרח על ירידה באטרקטיביות של דרך פעולה זו עבור הארגונים הנוטים לנקוט אותה ומאמינים ביעילותה. התארגנות מחודשת של 'מחנה' הג'יהאד העולמי עלולה להתבטא בשימוש מחודש גובר בפיגועי התאבדות.

להורדת הדו"ח המלא לחצו כאן

***זרם שוייצר** הוא חוקר בכיר וראש התכנית לטרור ומלחמה בעצימות נמוכה במכון למחקרי ביטחון לאומי; **אביעד מנדלבאום** הוא עוזר מחקר בתכנית; **דנה איילון** היא מתמחה בתכנית האחראית על נושא המתאבדים.

** תודות למתמחי התכנית לחקר הטרור ומלחמה בעצימות נמוכה על תרומתם באיסוף וניתוח נתוני הדו"ח: דנה קנריק, מתן דניאל, ניר אזורן, טל חי, שוהם חיים, יובל כהן, אור כהן, עומר אורן, איתמר איילתי, אסף רוזנצוויג, יעל בסן, תומר קרפאק.